

սարահել. առաջինը «գլմեայ» գտանք Մեծ. Վ. Հ. Ալիշան Վ.ի Առնեան բառարանի ձեռագիր յաւելումնոց մէջ նշանակուած՝ գլմեայ օղբ (Ոսկ. Մեկ.), զմեծեայ = արամեայ. (Հին բառոցք). երկրորդը «բակ-բով» որ յունարէնի մէջ ըստ Եղծանասնից կը համապատասխանէ Ζαρκω բառին, և նոյն անցքը կը պակսի երբայականին և ասորա-կանին մէջ. ինչպէս նաեւ «քիփուր» բառին յուն. χεφουրէ բառն պըստած:

Ուզեղով կնքել մեր այս սուղ խորհրդածու-թիւնքը, կը հետեւցնենք թմ. որչափ ծանօթ ըլլան մեզ Միացորդաց այս նոր Գրաց գանա-գանութիւնքն, նոյնչափ ալ անծանօթ է իւր քնագիրն ոսկից եղած է այս թարգմանու-թիւնու. սակայն երկար և մանրակրկիտ քն-նութեան բովոց մէջ՝ զիւրաւ պիտի լուծուին այս և ուրիշ գլուխարութիւնք, զոր ընդ առաջ պիտի հանէ ուսումնասիրելու այնքան կա-րօտ և արեանի այս Գիրքս:

Հ. Բ. ՁՐԱՔԵԱՆ



ԷՏԿԱՐ ԶԱՅԻՆ

Պ. Էտար Կաշին Փարիզու աղագային այն նկարչներէն է որ Հայուն գեղարուեստին վրայ օտարին լաւ գաղափար կը ներշնչեն. ու անոց մէջ Պ. Կաշինը ըստ իւր մասնագիւղին ամե-նէն առաջինն է: Տակաւին պատանի մ'է հա-սակաւ. բայց ըտիպա՛հա իւր արհեստին մէջ. օր առօր վրայ կը նշուակուի գնահատելի նկա-րէն. ու Փարիզու մամուլը անդադար սկսած է անոր վրայ զրուատիք կարգաւ: Պ. Կաշին «Բէքլամ Գնեթէն» կը փախչի ու կը թողու որ գործն շինքը հոչակէ. ու կը հռչակուի: Քաղ-կեղանին Միտթարեան վարժարանի աշակերտնե-րէն է. նոյն իսկ նախակրթական դասնիկացքն մէջ, իր արտադրած ուրուագիծ գլմեայականե-րով վարժապետաց ու շարժութիւնը կը գրաւէր

ու զարմանք կը պատճառէր: Փոքր հասակէն կը խոստանար մեծ աղագայ, որուն երեւումը սկսած է ներկայիս: Մենք չենք միայն անոր գործոց սքանչաղոյ ալ Եւրոպայի մամուլը, սր գեղարուեստի նրբացած ու կատարելագոր-ծուած ճարտարութեան՝ շատ ծանօթ է, ու նայն արուեստին նուիրուած ամենէն ձեռնհաս ու անհաւաք զննարար փարիզեան Լա Ռիպիէ տ'Ալ-հանդէսը (1900 յունուար 13) Պ. Կաշինի գը-ծերուն հետեւեալ ուսումնասիրութիւնը կը հրատարակէ:

ԻՄԲ.



Ս Ե Ն տարի առաջ, Վենետիկն Փարիզ հասաւ, ոգեւորուած՝ ա-րեւելեան անոյշ անգործութիւն-ներու, խեղճուկ կամ փառահեղ հրշանիկ ծաղութիւններու, իտալական պերճանքի, մե-ռեայ քաղաքականութեանց նսեմ գեղեցիկու-թիւններու և երբեմն յղացուած զլուխ-գոր-ծոցներու, գանձեր, անշարժ ու խանդավառ շքեղութեանց ցնորքներով Հայ մը, Պ. Էտար Կաշին: Այս Հայը գնաց քնակելու, Գիշի հրապարակին մէջ, ծանօթ աղակալից թա-ղին կնքորոնը, և մտածկոտ, պուվը մեծ ա-րուեստանոցի ապակափեղկին առջեւ, մոիկ ըրաւ կառքերու շառաչիւնին որ կարծես վեր կը բարձրանար անհուն մեքենայէ մը, հե-տեւեցաւ համակերպուած ամբոխներու հօ-տին՝ զոր համայնակառքերու զանդաղաշար-ժութիւնը կը քաշէ իր ետեւէն, զիմաստուեր-ներուն՝ զոր զուգս կը ժայլքեն ձոխ, ջուա-րակուած, սակեզօծ կրպակները: Ամբոխը, անընդհատ զօտի, կ'անցնէր միշտ՝ զորշ, անդոյն, բազմապիմի: Մեծ ճամբուն զլուխը, խափանուած սրճարաններու զարատափին ժխորովը, փոզոցները կ'երկնան՝ ուղիղ և աղառտ, ծառուղիները կը սկսին, զօստտ, եղերուած սեւ ծառերով, թրջած, ճղալած, ուր կը տողաշարուի մերթ ասոնավանտի մը տաք աղաթ. կինները կ'անցնին հանգրիմած շրջագոյնտներով, ցնցոտաւոր աղքատներ կը թափառին ամթածանք, բռնակիր կամ կա-ռաձիգ մարգեր կը տաժանին վատապարեկ, Զգաստ և անգինով, հոգին յուզուած հիաց-ման, զթովեան և զգացած հրապոյրի ան-նակնկալ կրքերու խանակութեամբ մը, օ-տարականք կը նայի և տեսնելու չի վար-

ծուր. ան կր սիրէ այդ շարժող իւր, կ'ուզէ հոն ապրիլ, կ'իջնայ կը խառնուի ամբոխին հետ. այլերին հանգիպելով, ծանրագանգաղ, մասերով կը քայլէ ան, կանգ կ'առնէ, կ'ուսումնասիրէ խեղճ սեղմուած մարդը, աշխատաւոր՝ շարժուելով աղջիկը, անհանգիստ բնոյ յիռնոցներն ու ծրարները, ծանր ատինքներով աղջիկը, այդքաւ ազայոյց զուարթ թշուառութիւնը՝ Աւ ինքը կը վերադարձնէ այն փառքին որ զինքը գրաւեց. հիմա ան պիտի յաճախէ՝ ափսիսի եւ աղքատութիւն հոտոյ՝ մութ կեցողութիւն քնակարանները, եւ ճոխ մութութեան գինեռանները (bar), պիտի անցնի ան շքեղ արահետներու մէջէն, պիտի խզուի տոնալմաճաններու մէջ, պիտի կոխկոտէ պարսպներու վտիտ խոտերը, պիտի շնչէ փողոցային բովանդակ անհուն փառքը, տոբրուելով իրերու միմայրաւն։ Եւ ինչ որ իրեն համար վեր պիտի բարձրանայ ամբոխներէն, տգիշնի գէմքերու ժպիտներուն եւ յոգնութեան պարարտ ճերմակ բիծերով արատաւորուած ամբոխներէն, ու սրճարաններու վատապաշտէ կամ երանկի (l'éat) դիմատուներներէն, անգոհութիւնը եւ խորհուրդը պիտի ըլլայ այն։

Ամբոխներու խորհուրդը, այդ արժանի մայրիկն անծանօթը, որուն սիրտը մեզի անշատ զգացումներով կը բաբախէ հեւ ի հեւ՝ նպատակներու համար՝ որոնք առեղծուածներ են. փառքի շարժող սեւին մէջ, զեմքը կը խուսափի, կը կորսուի եւ ալ չերեւար, որուն վրայ շարժըրկուած յիշողութիւնը չի կրնար դնել պիտակը որ գաստուրէ զայն ու զմեզ հանդարտեցնէ. երեսները որոնք կեանքը տարեցան, որոնք կենդանիքը անլուծելի նշաններ են. կեանքը որոնք տառապանքներ են եւ որոնք «տաճ»ները ոչ ոք պիտի ճանչնայ, ահա ինչ որ սարսեղացող ապաղայ փարագրողին մատիտը, ինչ որ փորձեց ան՝ ամբոխիցու քանի մը հաստաւուն եւ անկեղծ կտաններու վրայ, զոր առաջին անգամ զրկեց Սյալաններուն, եւ որոնք տիտանները են. Մոսպաքիկը (le Gueux), Անէնէասեցիքը (l'Asphyxiée), Անարդ Մարդը (un vilain Homme), եւ այլն... Հարկ էր ընդգրկել անհուն ամբոխը, ցար եւ ու-

րախութիւնը, համակերպուած անտարբերութիւնը եւ միմի կոխը, թաղերը եւ իրենց բազմադիմի երեւոյթները, վաճառանոցները, անոնց մէջի կանաչ կաղամբներուն փայտաւոր եւ անոնց խոշոր ծիծաղները, եւ կարեւոր որ կ'անցնին անկէց սանձի շղթաներու շառաչելով, ուր մայրամուտի արեւն կը ցլալցնէ ագնի քարեր, զպոքը, սերը, ախար, պայքարը, ոգին, պէր, հարստութիւնն ու թշուառութիւնը եւ էակներու բարխանին ժողովը։ Այս զգափարակներ զինքը վառեց բուն եւ բեզուն տենչերու հրապրելով մը, որուն հազիւ թէ կը սկսի յազուրդ տալ։

Արեւն անհուն քաղաքին կեանքին հանգէլ՝ մշտադիմ ամբոխը արտապայտելու ծարան զգացին. սակաւաթիւ են անոնք. սովորութիւնը կը բթացնէ զգայնութիւնը, ինչպէս անակնկալ կ'ոգեւորէ իմացականութիւնը։ Անոնք որ քնաւ չեն կրնար իրենց արունստանոցին մէջ, կ'ընկուած իրենց տրուեստուորի գերագգայնութեան ցաւերուն ու փոքր մայրեղներուն մէջ, ու չեն թողոր իրենց վարժուած ախարին սովորական հետեւակութիւնը՝ բայց միայն ամառնային արշաւաններու համար դէպ ի կանաչութիւնքը եւ սովորեալ ճանները, եւ կամ միայն տառաշխարհիկ աւազաններու համար, կ'անցնին անհուն փառքին մէջէն, ներկային հոգեբով կուրցած, անուշադիր անոր առամներուն, անգագայ անոր թշուառութիւններուն, անոնք չեն թողոր փառքեան սկեպտիկութիւնը, բայց միայն բարձրացնելու համար տարտամ իմաստաստութիւններու զօրքը, եւ կամ ծածկուելու համար վերանցական լիզեղեղեղութիւն՝ անկեղծութիւն մէջ, քնական հետեւանք իրենց՝ իրերէն հեռացումին, իրենց շիջելուն թմրութեան, որոնք չափազանց նայեր են՝ առանց դիտած ըլլալու, չափազանց դիտեր են՝ առանց հոգիները կարգաւ ցած եւ բմբռնած ըլլալու։

Շահինի նախափորձները նկարչութեան Սյալանի մէջ՝ անյաջող չէին մնացած. ու մանցմէ լաւ պատուած նկարներն՝ ամենէն ճանչցուած էին անկեղծ եւ հաստատուն։ Բայց իրեն ինչ փայլ զատուները. պէտք էր յագեցնել իր ճանչնալու ծարան, հե-

տախտիկը քաղաքը, հաստատել իր հետա-
բերքերովները և խարխափանքները : Պատ-
կերը (tableau) տաժանելի է, դանդաղու-
թեամբ դուրս կ'ելլէ ան անգերծանելի գոռու-
րութիւններէ՝ օտ խանդերը կը սպառնն. և
ինչու սպառնն : Վճռուած ճշմարտութեան
մը, գտնուած բնական շարժումներ (geste)
մը, յուզմունքի փակուած աղբիւրի մը, գոյնի
հրճուանքի մը համար : Այդ արգասիքը տկար
երեւցաւ մտքի մը անհամբերութեանց հա-
մար, որ ամէն բան ճանչնալու և ամէն բան
արտայայտելու հրապրելով կը սուշորէր, աւե-
լի ստէպ կ'ուզէր խօսիլ, աւելի ըսելու հա-
մար : Վնեհախի գտնուած աստն, հիացեր և
ուռուձաստիւրէր էր թիւփոյուններէ քանդակուած
գործը. գաղափարն ունեցաւ պղնձով ստա-
նալու արագութիւն և թիւ, զոր անկարելի
էր ստանալ վրձնի գանդաղութիւններով :
Բաց աստի, գոյնն ուրիշ բան չէ իրեն հա-
մար, բայց ելլէ մթնոյստին լոյսը կամ
յատկութիւնը, և սլաքը (pointe) այնչափ
օյ և լոյս կը սփռէ պղնձին վրայ, սրչափ
վրձինը՝ կտաւին : Արուեստներն կ'նճալից
չեն բնաւ, ինքը շուտով և մինակը սարվե-
ցաւ, և Սակոյի ցուցոյց այնպիսի փորձեր,
որ տպագրողը գինքը քաջալերելու ճաշակն
ունեցաւ : Անկէ վերջ աչքը կը գիտէ և ձեռքը
կ'արտորայ, բստ պատահման՝ պղնձները
կը ծածկուին բազմաթիւ ուրուագիւրներով,
ցաւերու կիտապէմքերով, ձեռքերով որ գտնուե-
կ'արտայայտեն, շարժումներով՝ որոնք ի
յայտ եկած են չոր սլաքի (pointe sèche)
նոսր գծովը, արագ ու լաւ բռնած իրերու
հիղել մը : Եւրուագիւրն կը հասնի հուսկ աւար-
տուած գծագրութեան, հոն կը յատկաւ, կը
կենայ ճամբուն վրայ, ի՛նչ փոյթ. պէտք է
ըսել ամէն բան. տարիքը գալով, գործն
աւարտելով, իտէալը պիտի ըլլայ անհուն
այբօմներ որոնք քաղաքներու համայն կեանքը
պիտի լինին. Փարիզ և Լոնտրա, Աքսելյէի
յիշատակներ, « քալէշ » ներս ու ցնցոտիներ,
շքեղութիւններ, պայքարներ, պարտուած
ճնշումներ, մոլութեանց վրայ գերազանց վայել-
չութիւններ. խառնաման՝ անօթութիւն,
թանձր գինովութիւն, համակերպութիւն և
անասնայ բուն :

Փորագրելը մինչեւ որ աստիճան իր ա-
րուեստին մարզն է. որովհետեւ ծուխ մը չէ
այս ընդարձակ գաղափարականը. ուրու-
գիւրներու գէղը անկարողութեան նշան մը չէ.
Շաշին արուեստի այն « Պօլմ Նոնրեն » չէ որ
ծխափողին ջերմութեան մէջ կը ցրուեն իրենց
երազանքի շքեղութիւնը և կը մեղմեն իրենց
գաղափարին տենիւր քանի մը պղինձի սլեք-
թուրով : Այս հազիւ քսանուհինդամեայ փո-
րագրելին գործը, որ՝ դեռ տարի մը չկայ՝
փայփայելով քանդակեց իր առաջին պղինձը,
կը հաշուէ արգէն երեսունուերկու կտորներ,
որոնց մէջ կան նաեւ վարպետի գործեր :

Կարմիր Դղեակը, « փուանթ—սէշ » որ La
Revue d'Art արգէն վերաբարդեց, ներուժ
շարադրութիւն մըն է. էակներ՝ Կալմանի
« androgyne » ներուժ չափ ստորնացած,
բայց նուազ գիշերային ու աւելի յաճախ
հանդիպուած էակներ, կին մը կտաւեայ զը-
խանոցով, երբեմն աղակիւն՝ խցնալի և ապշած
գէմքով, գլխարկով գինով, ուժասպառ. ծեր
մը վատասկաքեկ, աչքով մեղացած, կը
զլտորին կեպտոտ խցիկի սեղանին վրայ,
մուրացուհոյ կողովի մը պերճախօսութեան
առջեւ, որ անտարակոյս դատարկ է. աղ-
ջաններու խաժամուժ մտքիսին մէջ որ կը
շմարտի իր հետաւորութեան (plan) մէջ,
զլուխները ճերմակ բիծեր են զետեղուած և
խորունկ փորուած :

Մայրամուտի արեւուն տակ, խարտեշա-
մօրու Շրմիեօն « Chemineau », գուշակուած
ճամբուն վրայ, անհաւատար և իրարու մօ-
տիկցած աչքեր ունի և սպիտակ փայտէ
սանդալներ, որ կը նախազգացուին մեկի,
տեսուտ և վերաւոր ոտքերը. քանալը իրեն
կը սպասէ՝ ուր պիտի պատժուի իր վայրագ
յիմարութիւնը :

Մոմմարտի Մոշարցիկը « le Mendiant
de Montmartre » կոյրի լայնաբաց աչքեր
ունի, որոնք կորսուած են լուսափայլ ճակ-
տի մը գեղեցկութեան տակ. աղուտ գլուխը՝
թափանցիկ, օսկեզօծ և ջերմ ծածկոյթի
մը տակ ընկղմած, բանաստեղծութեամբ
լեցուն է. ճերմակի և սեւի հակադրութիւն-
ները, կաղապարուածին (modelé) լիութիւնը
և բազմաւորութիւնը՝ ուր փորագրուած խիտ

և աղմկալից գիծերը այդ հակող մարմնէն վեր սարգել կը թուին, մեծ տպաւորութիւն մը կու տան այդ «փլանշ»ին:

Իր տափակ «քառակուսի» ու իր՝ օձիքը կոճկած թիկնոցակով շագամալմաձաք «Le Marchand de Gui» յաջողուած տիպար մ'է: Դեռ ինչպիսի՜ ճշմարտութիւն և ինչպիսի՜ արտայայտող գեղեցկութիւն փերաքաղի Ստոնեթագիթին մէջ «Le Croquis de (l)iffonnier», որ առուուան դեմ դառնալով իր արուարձանին անալը, սայլակ մը կը քաշէ ետեւէն, որուն մէջ նրբագեղ աղջիկ մը կը ժպտի անհոգ: Զարմանալի խնամքով մը նկարուած է զէմքը, հազուադէպ փոյթ մը հեռաւորութիւններու բաժանման ու զարդական գեղեցկութեան յօրինուածութեանը մէջ, վեճմ քանդակ (relief) մը այդ փափուկ և ակամայ ուշադիր կիսապէմբին վրայ, որուն նայուածքը կը կարօտի հանգստեան ժամուն: Բնութեան վրայ դիտուած բան մ'է ան, բայց միակ անհատի մը՝ իր տեսակը ներկայացնելու կարողութեան հաստատուն գիտակցութեամբ:

Պէտք էր ստորագրել իւրաքանչիւր «փլանշ», մարտգրիկները՝ ձեռքերնից զրպանին, ծխադանակը շրթներուն մէջ, աղջիկները գիշերուան մէջ: Պ. Գլեման Ժանէն «քաղաքի» ճշգրտեմամբ նկարագրած է առաջին քսան ուհինգ պղինձները երիտառարդ վարպետ փորագրողին, զոր առաջին անգամ ինքը մեղի ճանչցուց: Գործոյն ոգին աւելի հետաքրքրական է մեզի: Մեծ բարութիւն մըն է այն՝ տարածուած է անկողնու վրայ, որոնց վրայ կեանքը կը տիրապետուի ու կը ջախջախէ զանոնք, նման այն բարձր տունեղուն, զոր ինքը կ'ախորժի ստուերագծել՝ թնթիւ ամպի մը պէս և սպանալից՝ զլիկ մը վերեւ: Գարմաշում մըն է այն գիմաղձեքու գեղեցկութեան՝ աշխատութեամբ վատթարացած էակներու վրայ, արտաշուք մը՝ անհատի բարոյականի մասին, կեցուածքներու, գլուխներու բռնուածքին, երկարօրէն ճոխաբան արտայայտումներու, ձեռքերու և երեսներու վերաբերութեանց, նշանակիչ (significatif) դաշտանկարներու և այլ տեղերը յաճախողներու մէջ՝ եղած կապերուն, յարակից մա-

սանց և տիպարներու, վերաբերութիւն՝ անդործ աշխատաւորի և վիշեղի Զրաքցիին, փարիզի ամբողջեանց և փերթաքաղի լեցուն սայլակին, գոճիկ բողի և դինեմաճափ մայթին, վայելչագեղ կնոջ բեկեղեկութիւն և իր «վիզորիա»յի գծին, մանկամարդ անպիտակայ խստութեանց (raideur) և գունդխաղի (tennis) գործիքին:

Որովհետեւ Շահին, որչափ ցաւերու նկարիչ, նոյնքան և աւելի նկարիչ է գեղեցկագիտական շնորհաց զուգահեռաբար ճշմարտ վայելչութեանց, կնոջ նկարիչը՝ իր ամենէն հրապուրիչ և կնճռոտ արտայայտութեանը մէջ. փարիզուհայ նկարիչը, նրբութեանց աչք՝ զուստ երեսներու վրայ, աղջկան թանձր ժպիտ, զուարճասէր կնոջ ստուած ժպիտ, շնորհալի խստութիւններ, առեղծուածային բեկեղեկումներ, խոստումի աչք և կոյսի երես, կոյսի երես և կնոջ մարմին, չափազանց լեցուն լանջը, չափազանց լայն ազդրներ, միամիտ յօնքեր, ապշած աչքեր, Շահին կը զարդարէ զանի իր բոլոր շնորհագրութեամբ ու իր բոլոր երկրիմութեամբ: Համակերպուած աղջիկէն՝ որուն անտարբերութիւնը յառաջ կը մղէ տալոյց կառքերու թնթիւ բեր, գոճիկ բողի միջեւ «շիք» գինեմանց (bar) կինը՝ որուն կրկնոցը թաղաւորավայել ծալքով մը կը քսուի կայաններու (parquet) փաշտոյն մէջ, մինչեւ կառքերու տիկնոջ՝ որուն բարեւ ժպիտ մըն է միայն, Շահին կը փնտէր տիպարը, հետեւելով ու նոր այլափոխութիւններուն և միշտ դիմաւ կազերմ ընելով զայն: Նրբութեանց դիմակին տակ, յաւիտեական կինն է որ կը փնտէր ան, առ որ կը նկատի հասնի, որուն ճմայքը կը զգայ ան և զոր կը հրապուրէ: Գիտեցէք Բագմոյի կինը «La Femme au Coussin», ու կարդացէք, հովանաւոր զըլխարկին տակ, մազերուն՝ բերնին՝ կեցուածքին լեզուն, անտարակոյս կենդանագիր մըն է ան: Բայց սոյնպիսի կենդանագիր մը բխի միջին խորհրդանշաններէ աւելի կը զուրցէ և լաւագոյն կը զուրցէ: Հոս չկայ բնաւ պայմանադրական «լիդեռափոմ»ներ, չկայ ոչ սփինքս, ոչ մագիկներ, ոչ անբեր թարթիչներ, ոչ մուգին «ժէսպ» մը, փորագրիչը

իրականութենէն զուրս չելլիր, և անոր մէջ
կը կեդրոնացնէ իր բովանդակ մտածութիւնը:

Շահինի գրոցը հետամուտ կ'ըլլայ կնոջ,
անոր իրական և իրապաշտ շնորհքին, անոր
վստթար անասնութեան, բայց զանի մաս-
նաւորելու անփոյթ չըլլար, անոր մտածու-
թեան խորութիւնը սքողելով ակտիւօրէի ճշ-
մարտութեան մը մանրամասնական հրապոյ-
րին տակ: Պոստիւլատի Օրիորդը «La De-
moiselle au Tennis» յստակ, գեղեցիկ,
ցարտ, պրիւսմ, անկիւնաւոր, չի նմանիր
«au Bar»-ի կնոջ և ոչ ալ անգլիական տա-
րազով ու վեր գարձուած օձիքով փարի-
զոճանոյն, չի նմանիր այն շքեղ իտալուհւոյն,
շքեղ կենդանագիր, զոր աւարտելու մօտ է,
որ և՛ մէկ սլացքով, տիպարի ամենէն նուրբ
ընդհանրութեանց, ամենէն բանաստեղծա-
կան և խորհրդական պատկերի բարձրու-
թեան հասած է: իտալուհին, որուն դէմքին
միայն երեք քառորդ կ'երեւի, դրած է լայն
պիւսնոց մը սեւ թուշեայ՝ առանց ճերմակի
և առանց լուսոյ, ուր փետուր մը խոտորնակի
մխուած է, իր խիտ լուսաւոր վարսերը կը
հասնին մինչեւ իր թխագոյն իրանամասի
(corsage) սեւ ու վերամբարձ օձիքը, թիկ-
նոցի մը ծայքերը, ծածկելով իր թեւը, կու
զան բեկանիլ կառքին բարձրի վրայ, ուր
ինքը նստած է: Գէմքը տօգոյն ու նրբին է,
յստակ աչքեր՝ ծանր վարսերուն տակ, բե-
րանը տխուր՝ եթէ ոչ արհամարհոտ, կե-
ցուածքը նուաղկոտ բայց հաստաառուն: Ան-
գործ տիրական, արուեստական կեանքի մը
յիշատակին կոչումը (évocation) կայ հոն,
արբայական ճոխութիւն մը՝ որ մտածել կու
տայ վիճակի անձնաստրութեան մը: Մորթի
իրապաշտ աշակերտ մը նկարուած: Հաւա-
քայթ սերունդներ, որոնք հեռագհեւէ կ'աւել-
նան ու Խալկար Շահինի գործին կը հետա-
մըտին, ուրախութեամբ պիտի ընդունին, երբ
հրատարակուի, այս գործմանալի «փառն»ը:

Ուրեմն Պ. Շահին շատ ուշադրու խառ-
նուածք մ'ունի, հետաքրքիր բազմադիմի
նպատակներու, տեսլականով սգեւորուած, և
բեղուն արտադրող՝ կը խոստանայ զեռ ա-
ւելի կատարեալ ըլլալու: Կենդանագիրներու
գծագրող՝ կը տեսնէ, օրինակէն անպին՝

տիպարը, ու տիպարէն անպին՝ մարդկայնու-
թիւնը. ստուերագրող՝ երեւան կը հանէ,
բազմակերպ գծերով լեցուն կադապարուածին
մէջ, իր զթութիւնը այն ցաւերուն հանդէպ,
որոնց շնորհիւ կը ստացուի պերճանքի շքե-
ղութիւնը:

Միակայն թող զգոյշ կենայ՝ իրականութեան
իր առջեւ դրած օրինակին շատ պիւրա-
յարելէ: Չենք ըսեր որ ինքը չի գիտեր փու-
խակերպիւ ճշմարտը, և ոչ ալ ընդշմարել
տալ իր զգացման խորութիւնը և գերզգանցու-
թիւնը. բայց արուեստաւորաց զեռ ոչ բա-
ւական զօրաւոր կամքերուն կը պատահի
երբեմն՝ որ իրերու ձգտական ոյժը կը տիրէ
և արգելք կ'ըլլայ իրենց շարժումներուն ազա-
տութեան, իրենց մասիտին գրեթէ անգի-
տակից միլումներ կու տայ, ազատ ընտրու-
թեան, ինչպէս է կարեւոր գծերու արուեստը,
կը փոխանակին անողուտ իրեր, որ նայուած-
քին տակ կը մոլորին, հանդիշելու կ'արգելին
անոր, կը շուտեն ու կը խոզկեն միտքը,
մինչդեռ գեղեցիկը, իսկապէս, ներգաշտա-
կութիւն մ'է:

Ողեւորութիւն (mouvement) մը ըմբռնելի,
թէ և զգանք անոր արտայայտութիւնը, ոչ
երբեք զայն իր նոյնութեամբը յառաջ բե-
րեն է, և ոչ ալ ճիշդ ինչպէս որ պէտք էր
ըլլալ այն, ճոխ և լեցուն գեղեցկութեան մը
մէջ, և ոչ իսկ ճիշդ ինչպէս որ պէտք է ըլ-
լայ իր՝ զարդական ամբողջութեան հետ ու-
նեցած յարնչութեանցը մէջ, — որովհետեւ
կադապարիչ (plasticien) արուեստները ա-
ւելի փոյթ կը տանին զարդերու քան թէ
մտածման, — օղեւորութիւն մը ըմբռնելի՝
գրեթէ մոռնալ է գծին բացարձակ ճշմար-
տութիւնը, որպէս զի յիշենք միայն անոր
թողուցած զարդական և բարոյական ապաստ-
բութիւնը, զայն կեցողնացնել է համապո-
թեան մը մէջ, որ իր իսկութիւնն է: Լաւաղոյն
արտայայտելու համար բնութիւնը, ուր կե-
ղեւի մը մէջ, կը գտնուի բովանդակ գեղեց-
կութիւնը, ամէն ժամանակի վարպետները
ջանացին գտնալ կնճռու իրականութեանց
արտայայտիչ՝ մերկ պարզութիւններ. գա-
ղափարականը պէտք է ըլլայ՝ ստեղծագոր-
ծել տեսակ մը տիպար-շարժումածք (geste

type) որ, ի բաց առեալ զեղեցկապետական, ներք, զուրկ ըլլայ ամէն պատահականութիւններէ: Մենաւոր խոկումի մը ուղեղային աշխատութեան առջեւ՝ ընդունելի կը թուի այս համադրութիւնը, որ զոնթէ անհնարին է նոյն իսկ բնութեան առջեւ. խառնուածքի (tempérament) հատուածակողմը ինքնիրմէ կը գործէ, միաւորական և զօրաւոր արտաշայտութիւնը հարկ կ'ըլլայ ընդունիլ, որուն հիմը, գործիքը, նիւթը՝ իրականութիւնն է, բայց ոչ պատճառը. վարպետներուն համար, բնութիւնը «տղիւման» ներու միջերը մ'է, արուեստի գործոյն պատճառը չէ այն: Տեսնուած իրերու՝ ըղբղին մէջ կեդրոնացումը ոչ միայն կը նպաստէ կերպական կատարելութեան, զիս աւելի միաւորելով շարադրութեան ամբողջութիւնը, առանց թողլու որ ո՞ր և է մանրամասնութիւն մը գործնայ, հաղչեցնելով զգայարանն ոչ խառնիխառն գծերով, այլ նաեւ սակաւարան պերճախօսութեան ոյժը կու տայ արտայայտութեան:

Արուեստագործին ճիշդ նուազ ձգտումն ու նի ղէպ իրականութեան ձեւափոխութիւնը, քան թէ ղէպ ի զեղեցկին կարելիութեան մը կոչումը (évocation). ճշմարիտը չէ նպատակը՝ այլ ճշմարտամասնը, բայց այնպիսի ճշմարտամասն մը, որ իր բաժինն ունենայ նոյն իսկ արտադրողին կարողութեանը մէջ: Եւ Պ. Շաշին անգէտ չէ այս բանիս. իր ամենալաւ էջերէն մին, Թուրքիոյ Գելչեմէրը «Les Bohémiens en Turquie», արեւելեան անփութութեանց յիշատակը ուժգնապէս կ'արթնցնէ մեր մտքին մէջ. բանաստեղծին երեւակայութիւնը՝ մանկութեան յիշատակներէն նպաստուելով ստեղծեր է, և փորագրութիւնը մաքուր ու գերազանց է. այդ կամարազեղնային ծանր կամուրջը անտառակոյս գոյութիւնն չէ աւելցած, և ոչ ալ անոր վրայ հաստատուած ցած ու ճերմակ տունները, որոնց բազմաթիւ պատուհանները կը նային մի միայն կոշտ ցցապատին և ճուղած ու փշոտ իրար խառնուած ծառերուն վրայ: Լուրջ և ընտանի՝ սպիտակամորուս մարդեր, հաստ կառններ հագած, կիներ չափազանց հորիզոնական աչքերով բորտատած մորթերու վրայ, ուստի է սակայն որ

այդ փորագրութիւնը՝ իրականութիւն կը զոչէ մեզ բարձրաձայն: Անտառակոյս վանն զի արուեստաւորը իր մէջ ունի՝ ճշմարտութիւնը ճշմարիտէն դուրս ստեղծելու կարողութիւնը, և ահա այս է բովանդակ արուեստը:

Արուեստագործի խորին և կատարեալ գիտութիւն մը միայն ընդունակ է կոչումով կարողութեան ազատ անպարզ մը տալու: Միայն արուեստը կրնայ խալտել նկարիչը բնութեան կաշկանդումէն. ու ոչ միայն դժագրութեանց բացարձակ տոկոսնութիւնը կ'ապահովցնէ ան, այլ նաեւ տէր կ'ընէ այն բանին որուն առաջ գերի էր, և թոյլ կու տայ, իրեն ապահովեցուցած ազատութեան մէջ, երկերը յղանալ իրենց ճշգրիտ համեմատութիւններով, որոնց իւրաքանչիւր մասը միտսին կ'ընթանայ և հաստատարապէս կ'աւարտի:

Թրքմ. Հ. Ք. ԵԱՏԻՈՒՐ

LÉON DAVID

Մ Խ Ի Թ Ա Ր

(Շուր. տես էջ 66, և վերջ)

ՀԱՍՍՆ Էր այլ եւս Մըխիթար Աբբան իր փափաքանաց իրօք կատարման. իւր այնքան ճիգերն ու կերպ կերպ վիշտեր Զոր կրեց արի սիրան անձնանքէր,

Այնուհետեւ պէտք էր ճակտին բղզոն Առնուին փառաց պոսկ մ'ու բարբոսն. Պէտք էր որ հանգչէր բընով արպարոց. Թըւէր, սըլանար յեղեմ, յերկիւր օրաց...

Ահա կը տեսնեմ շուրջն իրեն մահճին Միրասուն սրղիքն իւր արտասուպին, Զորըս իւրրատէ նորս այս իօրայէ Միմեանց հետ սերով, քաղցրութեամբ աղբել.

Տերամբ կառուցած Միաբանութիւնն Անվրդով յառաջ վարել եռանդուն,